

Ontwikkeling vesting Breda 1530-1870

TOELICHTING

1. De vesting, aangelegd door graaf Hendrik III van Nassau, vanaf 1531

In 1531 gaf graaf Hendrik III opdracht een nieuwe, ruimere stadsomwalling aan te leggen. De reden hiervoor was de dreiging van de Geldersen en de noodzaak de bebouwing buiten de stad binnen de stad te trekken. De Gelderse Oorlogen duurden van 1492 tot 1543. Het tracé werd bepaald door graaf Hendrik en de Delftse landmeter Maarten Cornelisz. of Merten Cornelissen. De eerste ontwerpen zijn reeds gemaakt in 1512.

Men is tot 1547 bezig geweest met de aanleg. De stad werd omringd door een aarden wal en een natte gracht. In de wal werden bakstenen blokhuisen ingebouwd. De vesting kreeg een gedaante van een onregelmatige vierhoek. De stadspoorten bevonden zich op de hoeken van deze vierhoek, aan de zijkant van een blokhuis. De stadspoorten leken nogal op de poorten van Antwerpen, die iets later gebouwd zijn.

Het kasteel werd vorm gegeven als een zelfstandig te verdedigen citadel. Het werd verdedigd door het nog bestaande Blokhuis aan de zuidoostzijde, de twee nog steeds bestaande geschutstorens (in de volksmond het Spanjaardsgat genoemd) en twee aarden bastions.

Het blokhuisen werden aangeduid met namen als het Beulshuis, het Hondenhuis, het Schaliënhuis en het Duifhuis. Ze werden ook gebruikt als opslagplaats of verhuurd. Het waren dus werkelijk huizen. Het blokhuis bij het Nonnenveld is in 2000 opgegraven.

Deze vesting is veel primitiever dan de later aangelegde vestingen volgens het Italiaanse stelsel. Het is duidelijk een experiment. Waarschijnlijk was het de bedoeling de aarden wallen te voorzien van een stenen bekledingsmuur, maar is men daar maar ten dele aan toegekomen. De omwalling van het kasteelterrein werd met dikke baksteen muren bekleed.

Later bleek uit ervaring dat de, tussen de bastions gelegen, blokhuisen te klein waren om alle benodigde geschut op te stellen en dat ze te ver van elkaar af lagen.

2. Aanleg van aarden bastions door Willem van Oranje, 1577-1583

In het begin van de Tachtigjarige Oorlog werd de vesting verbeterd naar de laatste inzichten. Tussen 1577 en 1583 werden, in opdracht van Willem van Oranje, tussen de blokhuisen aarden bastions opgeworpen.

3. Ombouw vesting door prins Maurits naar het Oud-Nederlandse stelsel, 1591-1624

Pas na de inname van Breda door middel van het Turfschip in 1590 echter werd de stad uitgebreid tot een echte vesting volgens het boekje. Van 1591 tot 1606 werd de vesting door de ingenieurs Andries de Roy, Jacob Kemp en Adriaan Anthonisz. omgevormd naar het zogenaamde Oudnederlandse systeem. Het aantal bastions bleef hetzelfde. Ze kregen rechte in plaats van teruggetrokken flanken. In de vestinggracht kwamen ravelijnen en halve manen. Om het hele systeem lag een gedekte weg met een glacis en een buitengracht. De poorten lagen nog steeds in de hoeken van de bastions op de punten van de vesting. Enkele oude blokhuisen werden nog gehandhaafd. In 1599 werden 1150 olmen op de nieuwe bolwerken en wallen van de stad geplant.

In de jaren 1622-1624 werden nog in opdracht van prins Maurits vijf hoornwerken aangelegd. De vesting heeft in deze vorm twee zware belegeringen moeten doorstaan: die door de Italiaanse veldheer in Spaanse dienst Ambrogio Spinola (1624-1625) en die door de Nederlandse veldheer Frederik Hendrik (1637).

4. De ombouw van de vesting door stadhouder-koning Willem III, 1682

In 1682 werd in opdracht van stadhouder-koning Willem III de vesting grondig gereconstrueerd. Aanleiding hiertoe was het Rampjaar 1672, toen de Franse koning Lodewijk XIV en zijn bondgenoten Nederland binnen vielen.

Aan de noordzijde en oostzijde bleef het aantal bastions hetzelfde. De vestingwal werd echter dikker gemaakt. De bastions kregen hoge en lage flanken. De Boschpoort en de Ginnekenpoort werden verplaatst. Aan de binnenzijde sloten ze met een zigzag aan op de Boschstraat en Ginnekenstraat.

Aan de westzijde werd de vesting zeer ingrijpend gereconstrueerd. De uitstekende punt van de Haagdijk werd ingekort. Deze zijde kreeg een min of meer ronde gedaante met vier nieuwe bastions. De Antwerpse Poort sloot via de Nieuwe Huizen aan op de Haagdijk.

De vesting werd omringd door een groot aantal buitenwerken, ravelijnen, halve manen, lunetten en een bedekte weg. Een gedeelte van de bastions en buitenwerken werd voorzien van stenen bekledingsmuren. In 1683 werden de wallen met bomen beplant.

Op talloze plaatsen zijn bij archeologisch onderzoek resten uit deze fase teruggevonden. Met name bij de aanleg van het Chassépark zijn er resten van de 17e eeuwse verdedigingswerken teruggevonden.

5. De situatie van de vesting vlak voor de sloop, 1869

Na 1682 zijn nog enkele werken toegevoegd aan de vesting. De Lunetten A en B bij de Antwerpse Poort zijn gebouwd in 1842 naar aanleiding van de Belgische Opstand (1830-1839). Bij de aanleg van de spoorlijnen naar Moerdijk en Tilburg in 1862 zijn enkele buitenwerken geslecht om het stationemplacement te kunnen aanleggen en andere gewijzigd.

De vestingwerken werden gesloopt in 1869-1881. De wallen werden afgegraven en de grachten opgevuld. Dwars hier door heen werden de singels gegraven. De bekledingsmuren werden weggebroken tot één meter beneden het maaiveld. Het reduit van Lunet B is het enige nog bovengronds bestaande onderdeel van de vesting Breda, samen met het Spanjaardsgat en het Blokhuis van het Kasteel.

Colofon

Uitgave van Gemeente Breda, Bureau Cultureel Erfgoed,
Research: Twan van den Broek, Hans de Kievith, Gerard Otten
Tekst: Gerard Otten
Technische uitvoering: Twan van den Broek, Hans de Kievith
Vormgeving: Hans de Kievith
Ondergrond: afdeling geo-informatie, Gemeente Breda

© 2007 Gemeente Breda. Aan deze kaart kunnen geen rechten worden ontleend.

Projectverantwoording:

Het project 'Vestingkaarten' is begonnen met twee vragen. In de eerste plaats was er een planologisch aspect. Welke vestingwerken zouden bij toekomstige bouwactiviteiten aangetroffen kunnen worden? Zou het hier muurfragmenten, grachten of zelfs nog restanten van aarden wallen kunnen betreffen? Hierbij aansluitend was de vraag hoe we deze sporen in het proces van archeologische monumentenzorg zouden kunnen inpassen.

In de tweede plaats is er een wetenschappelijke aspect. Welke resten zijn er inmiddels gevonden en beschreven? Kunnen we daar conclusies aan verbinden of een verwachtingsmodel mee vervaardigen? Hoe verhouden de historische gegevens zich met de daadwerkelijk aangetroffen resten?

Het project is gestart met het digitaliseren van twee topografische kaarten uit de negentiende eeuw met daarop de vestingwerken in hun laatste fase. Daarbij is ook het kadastraal minuutplan gedigitaliseerd waarop nauwkeurig de contouren van de vesting staan aangegeven. Op basis van deze gegevens is de vesting van 1869 als GIS-kaart vervaardigd. Een aantal huidige perceelgrenzen en reeds opgegraven vestingresten konden daarbij als controlepunt dienen.

Daarna zijn er een aantal oudere kaarten gekalibreerd, dat wil zeggen dat ze passend zijn gemaakt op een moderne topografische kaart. Dat lukt alleen met kaarten die nauwkeurig genoeg opgemeten zijn, bijvoorbeeld door landmeters in dienst van de Republiek of van de Nassause Domeinen. Op minder nauwkeurige kaarten is uitgegaan van bekende punten (boerderijen, herbergen, wegkruisingen, sloten) waardoor delen van een kaart als het ware passend gemaakt werden op een huidige topografische ondergrond. Zo konden oudere delen van de vesting op hun plaats gezet worden.

Daarbij is natuurlijk uitvoerig door de makers gediscussieerd hoe kaartelementen moesten worden geïnterpreteerd en welke marges aanvaardbaar waren.

Uiteindelijk is de periode van de vestingwerken in vijf fasen gesplitst om de veranderingen in de vesting voor de lezer inzichtelijk te maken. Daarbij is er voor gekozen om de zeventiende en achttiende-eeuwse linies in het buitengebied van Breda, die eigenlijk twee tussenliggende fasen vertegenwoordigen, niet in het project op te nemen